RYSZARD NOWICKI
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii

KSIĘGOZBIORY ZABEZPIECZONE W ZBIORACH BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO JANA PAWŁA II W LUBLINIE*

Abstrakt

Przedstawiony został problem księgozbiorów zabezpieczonych, przekazanych przez Ministerstwo Oświaty oraz Ministerstwo Kultury i Sztuki, w latach 1946–1956, Bibliotece Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie. W wyniku analizy archiwalnych materiałów źródłowych stwierdzono, że przydzielone wartościowe dzieła, głównie poniemieckiej prowenienciji, przyczyniły się do częściowego zrekompensowania strat okresu II wojny światowej oraz szybkiego wzrostu księgozbioru. Było to możliwe w wyniku pozyskania licznych materiałów bibliotecznych, zwłaszcza ze zbiornic księgozbiorów zabezpieczonych we Wrocławiu i w Katowicach. W badanym okresie Biblioteka otrzymała część cennego księgozbioru Schaffgotschów z Cieplic. Rektor Uniwersytetu Antoni Słomkowski oraz dyrektorzy Biblioteki Andrzej Wojtkowski i Romuald Gustaw przyczynili się do ocalenia przed fizycznym zniszczeniem, w trudnym okresie stalinizacji kraju, co najmniej kilkudziesięciu tysięcy tomów z zakresu religioznawstwa i teologii. Ze względu na specyfikę zgromadzonych zbiorów Biblioteka KUL stała się instytucją wyjątkową w powojennej Polsce.

Słowa kluczowe

Biblioteki, Lublin, ochrona książek, Polska, zbiornice księgozbiorów, XX w., Katolicki Uniwersytet Lubelski, księgozbiory zabezpieczone, Wrocław, Katowice

WPROWADZENIE

Polska w okresie II wojny światowej doznała olbrzymich zniszczeń dóbr kultury. Władze państwowe uznały, że poniesione straty będzie można częściowo

* Badania, których wyniki przedstawiono w niniejszym artykule, wykonano w ramach projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/03/B/HS2/05446.

zrekompensować poprzez przeznaczenie do odbudowy bibliotek i bibliotekarstwa polskiego księgozbiorów tzw. opuszczonych oraz porzuconych. W skali kraju działania związane z powojenną ochroną zbiorów bibliotecznych prowadziły różne instytucje. Największe osiągnięcia odnotowało Ministerstwo Oświaty, które przystąpiło w sposób zorganizowany, w myśl planu nakreślonego przez Józefa Grycza[1], do zabezpieczenia zbiorów bibliotecznych. Podjęte czynności przebiegały w 3 etapach[2]:

– pierwszy został rozpoczęty w 1944 r. na skrawku ziem wolnych od okupanta niemieckiego i trwał do końca 1946 r.;

– drugi był związany z utworzeniem, na początku lutego 1947 r., 7 zbiornic-sortowni (w Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Poznaniu, Szczecinie, Toruniu oraz we Wrocławiu), z których 6 formalnie funkcjonowało do 1949 r.;

– trzeci okres, odnoszący się do lat 1950–1955, dotyczy działalności Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych w Katowicach, funkcjonującej do 31 grudnia 1955 r.

Jedną z bibliotek naukowych w kraju, która w wyniku II wojny światowej doznała strat, była Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie. Celem artykułu jest przedstawienie problemu księgozbiorów zabezpieczonych, przekazanych przez Ministerstwo Oświaty oraz Ministerstwo Kultury i Sztuki Bibliotece Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w latach 1946–1956. Artykuł stanowi próbę określenia rezultatów podjętych czynności oraz odpowiedzi na pytanie związane z przekazywaniem, przez władze państwowe, licznych dzieł o treści religijnej bibliotece katolickiej w okresie nasilonej w kraju walki z Kościołem, tj. w latach 50. XX w., którego szczególnie wymownym symbolem stało się uwięzienie Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego w 1953 r.

Badania przeprowadzono głównie na podstawie analizy materiałów źródłowych przechowywanych w Archiwum Uniwersyteckim Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. W pracy natrafiono na liczne trudności, związane m.in. z zachowanymi jedynie w szczątkowej formie archiwaliami. Wgląd do materiałów nie zawsze przynosił wynik pozytywny. Przykładowo, w jednostce opatrzonej nazwą: *Biblioteka Uniwersytecka. Korespondencja z ministerstwami 1953–1970*, najstarsze dokumenty pochodzą z 1958, a nie z 1953 r.[3]. Występują zestawienia statystyczne pozbawione datacji, jak również niezawierające danych za sygnalizowany w ich tytule okres chronologiczny. Te same wielkości liczbowe

[1] R. Nowicki, *Rola Józefa Grycza w powojennej ochronie zbiorów bibliotecznych*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi" 2011, t. 5, s. 89–108.

[2] R. Nowicki, *Powojenna ochrona zbiorów bibliotecznych w Polsce w latach 1944–1955. Wybór źródeł*, Bydgoszcz 2013, s. 12.

[3] Archiwum Uniwersyteckie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie (dalej: AU KUL), *Biblioteka Uniwersytecka. Korespondencja z ministerstwami 1953–1970*. Dokumenty powstałe po 1952 r. nie były jeszcze uporządkowane w Bibliotece na początku lat 70. XX w.; J. Styk, *Archiwum Uniwersyteckie KUL*, [w:] *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1918–1970*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 1971, t. 23, s. 212. Prawdopodobnie dla zachowania ciągłości chronologicznej jednostce archiwalnej nadano tę nazwę – uwaga R. N.

przejętych księgozbiorów odnotowane są w tomach, a także w woluminach (w artykule podano zgodnie ze źródłem). Skorygowano błędy matematyczne występujące w zestawieniach statystycznych.

DEPOZYT PRZEMYSKI

Po II wojnie światowej Biblioteka Uniwersytecka KUL podlegała Ministerstwu Oświaty. Naczelny Dyrektor Bibliotek Józef Grycz, w piśmie skierowanym 7 grudnia 1946 r. do lubelskiej instytucji, nakreślił w ogólnym zarysie główne kierunki działań, związane z odbudową bibliotek w Polsce:

> Jednym z najistotniejszych i najpilniejszych zadań w zakresie odbudowy bibliotek jest zaopatrzenie ich w potrzebne zbiory. Należy w miarę możności zastąpić materiały zniszczone wskutek wojny i okupacji, zapełnić luki powstałe z powodu długoletniej przerwy w racjonalnym pomnażaniu zasobów, zbudować księgozbiory instytucji nowo powstałych, przede wszystkim uniwersytetów i innych szkół wyższych[4].

W wyniszczonym kraju zbiory zabezpieczone stwarzały możliwość częściowego zrekompensowania strat i powiększenia księgozbiorów, z uwzględnieniem profilu danej instytucji. Biblioteka KUL gromadziła piśmiennictwo z zakresu nauk wykładanych w ramach funkcjonujących wydziałów. W roku akademickim 1946/1947 struktura organizacyjna Uniwersytetu złożona była z 5 wydziałów: Teologicznego, Prawa Kanonicznego, Filozofii Chrześcijańskiej, Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych oraz Nauk Humanistycznych. Istniało także Studium Zagadnień Wsi związane z Wydziałem Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych, potrzebujące piśmiennictwa z zakresu nauk rolniczych. Największe braki książek wykazywały Wydział Filozofii Chrześcijańskiej oraz Studium Zagadnień Wsi. Pilnej pomocy wymagały również zbiory seminaryjne. Księgozbiór Seminarium Historii Sztuki niemalże w całości został wywieziony przez Niemców. Wysokie koszty, a także niedostępność dzieł z zakresu sztuki przerastały możliwości finansowe Uniwersytetu uzupełnienia luk drogą zakupu. Wykłady oraz ćwiczenia z historii sztuki odbywały się jedynie w wyniku udostępnienia studentom, przez prof. Mariana Morelowskiego, prywatnego zbioru liczącego około 2 tys. tomów, przywiezionego z Wilna[5]. Księgozbiór Seminarium Historii Kultury Polskiej zawierał zaledwie 600 tomów. Brakowało w nim m.in. podstawowych wydawnictw źródłowych.

Wyjątkową szansę uzupełnienia luk w księgozbiorze i powiększenia zasobów stanowiło pozyskanie wartościowych książek ze zbiorów zabezpieczonych[6]. Dzieła te

---

[4] AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Józef Grycz do Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie*, Warszawa, 7 grudnia 1946 r.

[5] AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Biblioteka Uniwersytecka KUL do Ministerstwa Oświaty*, Lublin, 13 stycznia 1947 r.

[6] Ks. Romuald Gustaw napisał: „Podstawowy problem każdej biblioteki, jakim jest polityka gromadzenia zbiorów, został przez kierownictwo Biblioteki KUL stosunkowo wcześnie przeana-

oddawane były w depozyt bezpłatnie. Ministerstwo Oświaty zaczęło przekazywać księgozbiory Bibliotece KUL od 1946 r. Do jednych z pierwszych, szczególnie cennych, należał depozyt przemyski. Latem 1946 r. rektor KUL Antoni Słomkowski otrzymał informację o zamiarze przydzielenia Uniwersytetowi, przez Ministerstwo Oświaty, księgozbioru teologicznego greckokatolickiego znajdującego się w Przemyślu[7]. Ministerstwo wysłało w tej sprawie zapytanie, czy takie książki byłyby potrzebne lubelskiej instytucji. W odpowiedzi Antoni Słomkowski skierował pisemną prośbę o wydanie zezwolenia na przejęcie przez KUL księgozbioru i przewiezienie dzieł do Lublina. Rektor motywował to faktem funkcjonowania Katedry Teorii Porównawczej w ramach Wydziału Teologicznego, zajmującej się badaniami chrześcijaństwa wschodniego, jedynej tego rodzaju w Polsce. Biblioteka gromadziła literaturę poświęconą tym zagadnieniom. W rezultacie prowadzonych rozmów i wymiany korespondencji 28 sierpnia 1946 r. Ministerstwo Oświaty upo-

---

lizowany i rozwiązany. Wcześnie uświadomiono sobie, że Biblioteka nie może być samowystarczalna, musi ograniczyć zakres swych zbiorów. Do sformułowania szczegółowych wytycznych dotyczących rodzaju piśmiennictwa, jakie należało przede wszystkim gromadzić, skłoniło samo życie, sam bieg wydarzeń.

Zaraz po zakończeniu wojny zostały utworzone w kilku miastach tzw. Zbiornice Księgozbiorów Zabezpieczonych [powstały 1 lutego 1947 r. – uwaga R. N.], tzn. książek, które uratowane zostały z zawieruchy wojennej lub z innych względów musiały być skomasowane w jednym miejscu, tworząc w ten sposób niejednokrotnie olbrzymie stosy książek. Tak np. Zbiornica we Wrocławiu liczyła prawie 2 miliony zgromadzonych woluminów. Biblioteka Uniwersytecka KUL, jako instytucja niepaństwowa, w ostatniej kolejności również uczestniczyła w przydziale ze zbiornic państwowych. Stało się wówczas koniecznością opracowanie założeń polityki bibliotecznej, by nie „zaśmiecać" własnych magazynów drukami zbędnymi lub zgoła bezwartościową, zdecydowaną makulaturą. Oczywiście przy selekcji brano pod uwagę przydatność materiału bibliotecznego dla potrzeb Uczelni o specyficznym profilu. Wytyczne gromadzenia zbiorów objęły te kategorie materiałów bibliotecznych, które w okresie minionego 20-lecia otaczano zawsze szczególną troską i które utworzyły w Bibliotece żywy warsztat pracy naukowej i dydaktycznej, oraz placówkę spełniającą dużą rolę społeczno-kulturalną. Na pierwszym miejscu uwzględniono tzw. generalia[,] tzn. dzieła o charakterze informacyjno-naukowym, których nie powinno zabraknąć w żadnym księgozbiorze podręcznym czytelni głównej w bibliotece uniwersyteckiej czy czytelniach specjalnych, szczególnie te, których tak, jak i w innych bibliotekach, nie wypożycza się czytelnikom do domu.

Należą do nich wszelkiego rodzaju informatory a więc encyklopedie, słowniki, bibliografie, słowniki biograficzne, niektóre podręczniki uniwersyteckie poszczególnych dziedzin wiedzy (z dużą bibliografią załącznikową). Ponadto zgromadzono wydawnictwa i opracowania źródeł, teksty autorów klasycznych, zarysy historii poszczególnych nauk etc. W plan gromadzenia zbiorów weszły także podstawowe dzieła monograficzne z tych dziedzin, jakie w programie studiów Uczelni zajmują miejsce naczelne. Uwzględniono zarówno dezyderaty pracowników naukowych zajmujących się konkretną problematyką, jako też różnorodne potrzeby czytelników z Uczelni i spoza niej.

Tak sprecyzowane kryteria doboru zobowiązały Bibliotekę do kompletowania wszelkiego typu podstawowych wydawnictw i dzięki temu, realizując swoje założenia, została utworzona w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL źródłowa baza informacji, wyposażona w podstawowe narzędzia dla pracy naukowo-badawczej i dydaktycznej" – R. Gustaw, *Rola i znaczenie Biblioteki*, [w:] *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1918–1970*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 1971, t. 23, s. 24.

[7] AU KUL, *BU Depozyty osób prywatnych, zakonów i innych instytucji 1946–1956* [b. pag.] – *Antoni Słomkowski do Ministerstwa Oświaty w Warszawie*, [Lublin], 17 sierpnia 1946 r.

ważniło KUL do przejęcia książek zabezpieczonych, a pozostających pod opieką karmelitów przemyskich.

Naczelna Dyrekcja Bibliotek Ministerstwa Oświaty sprawę przewiezienia Biblioteki Kurii Greckokatolickiej z Przemyśla uznała za bardzo pilną[8]. Świadczy o tym fakt wyznaczenia ostatecznego terminu zwiezienia tomów, tj. do 30 września 1946 r. Jeżeli tak by się nie stało, to krakowski delegat Ministerstwa Oświaty Stanisław Sierotwiński[9] został zobowiązany do natychmiastowego przejęcia księgozbioru. Poinformował on w piśmie, zaopatrzonym w odciśniętą pieczęć o treści: DELEGAT MINISTERSTWA OŚWIATY /do zabezpieczenia księgozbiorów porzuconych i opuszczonych /KRAKÓW, AL. MICKIEWICZA 22 /BIBLIOTEKA JAGIELLOŃSKA, iż jeżeli nie otrzyma informacji do 30 września o zabraniu zbioru, to tego samego dnia w południe skieruje pracowników i 3 samochody ciężarowe celem przetransportowania książek do Krakowa[10]. W dawnej stolicy Polski istniały magazyny, do których zwożono księgozbiory z terenu Małopolski, tj. województw krakowskiego, rzeszowskiego i kieleckiego oraz Dolnego Śląska. Według decyzji Ministerstwa Oświaty koszta związane z przejęciem i przewiezieniem depozytu miał ponieść KUL. Władze Uczelni zostały zobowiązane do działania w porozumieniu ze Stanisławem Sierotwińskim[11].

Z zachowanej korespondencji wynika, że rektor KUL nie był inicjatorem przejęcia księgozbioru przemyskiego, którego dalsze losy, w wyniku zlikwidowania w 1946 r. przez ówczesne władze państwowe struktur Kościoła greckokatolickiego w Polsce, pozostawały nieznane. Świadczy o tym list Antoniego Słomkowskiego do biskupa przemyskiego obrządku łacińskiego Franciszka Barda, w którym napisał:

> Pozwalam sobie zwrócić się do Waszej Ekscelencji w sprawie książek seminarium duchownego grecko-katolickiego. Inicjatywa, byśmy te książki przejęli, wyszła nie od nas, lecz od Ministerstwa Oświaty. Zresztą od nas wyjść nie mogła, bo nic nie wiedzieliśmy o istnieniu takiej biblioteki i o możliwości wzięcia jej w depozyt. Oczywiście nie chcieliśmy i nie chcemy jej brać w depozyt bez zgody Waszej Ekscelencji.
>
> Wydaje nam się, że przejęcie jej w tej chwili jest konieczne dla dobra samej diecezji grecko-katolickiej. Jeżeli my bowiem książek tych nie zabierzemy, to Ministerstwo w krótkim czasie, jak to wynika z depeszy p. Sieradzińskiego[12], przekaże je komu innemu. Książki złożone u nas będzie mogło seminarium grecko-katolickie zawsze odebrać, po zwróceniu nam kosz-

---

[8] AU KUL, *BU Depozyty osób prywatnych, zakonów i innych instytucji 1946–1956* [b. pag.] – *Stanisław Sierotwiński do Dyrekcji Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie*, Kraków, 17 września 1946 r.

[9] Zob. R. Nowicki, *Działalność Stanisława Sierotwińskiego w latach 1945–1946 jako delegata Ministerstwa Oświaty do zabezpieczania księgozbiorów opuszczonych i porzuconych na Ziemiach Zachodnich*, „Roczniki Biblioteczne" 2006, R. 50, s. 13–44.

[10] AU KUL, *BU Depozyty osób prywatnych, zakonów i innych instytucji 1946–1956* [b. pag.] – *Stanisław Sierotwiński do Dyrekcji Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie*, Kraków, 17 września 1946 r.

[11] AU KUL, *BU Depozyty osób prywatnych, zakonów i innych instytucji 1946–1956* [b. pag.] – *Józef Grycz do Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie*, Warszawa, 27 sierpnia 1946 r.

[12] Mowa zapewne o Stanisławie Sierotwińskim, którego nazwisko mylnie zostało zapisane w telegramie.

tów, a jest bardzo wątpliwe, czy inna instytucja, czy biblioteka, która by je zabrała, zechciałaby je kiedykolwiek zwrócić. Zresztą Wasza Ekscelencja zadecyduje w tej kwestii, jak zechce[13].

Biskup przemyski, biorąc pod uwagę ówczesną sytuację, przychylił się do proponowanego rozwiązania. Zwrócił jednocześnie uwagę na ogrom tej biblioteki, który może utrudnić szybkie jej spakowanie i zwiezienie[14].

Dnia 25 września 1946 r. do przejęcia książek zostali upoważnieni ks. prof. Mieczysław Żywczyński i ks. prof. Bogusław Waczyński[15]. Następnego dnia pracownicy KUL Jerzy Stupnicki, Jan Świątkowski i Wojciech Dziuba otrzymali zaświadczenie upoważniające do udania się 2 samochodami do Przemyśla[16]. Szybkie zwiezienie wartościowych dzieł, z uwagi na zainteresowanie innych bibliotek naukowych, nie było możliwe i przeciągnęło się do następnego roku. Na początku 1947 r. roku Ministerstwo Oświaty zdecydowało przekazać woluminy Bibliotece Jagiellońskiej, Bibliotece Narodowej oraz Bibliotece KUL. Zbiory Greckokatolickiej Kapituły Przemyskiej oraz Greckokatolickiego Seminarium Duchownego postanowiono przydzielić w następujący sposób: druki wydane do 1550 r. – Bibliotece Jagiellońskiej; wszelkie *polonica* i *ukrainica* do XVIII w. włącznie oraz druki dziewiętnastowieczne (z wyjątkiem teologii) – Bibliotece Narodowej, a pozostałą część Bibliotece KUL, z obowiązkiem odstąpienia dubletów teologicznym bibliotekom w Przemyślu[17]. Ostatecznie 27 czerwca 1947 r. ks. prof. Bolesław Radomski został upoważniony do załatwienia wszelkich spraw związanych z przejęciem w depozyt części przemyskich bibliotek[18]. Sprawa losów tego księgozbioru dotarła do zwierzchnika Kościoła katolickiego w Polsce, prymasa Augusta Hlonda[19]. Od 8 do 16 września 1947 r. trwało przygotowanie książek do transportu. Prace fizyczne wykonywali: 10 karmelitów, 15 uczniów Liceum Pedagogicznego w Przemyślu oraz 3 pracowników KUL-u[20]. 17 września 1947 r. 2 15-tonowe wagony z książkami dojechały do Lublina[21]. Następnego dnia

[13] AU KUL, *BU Depozyty osób prywatnych, zakonów i innych instytucji 1946–1956* [b. pag.] – *Antoni Słomkowski do Franciszka Barda*, Lublin, 17 września 1946 r.

[14] AU KUL, *BU Depozyty osób prywatnych, zakonów i innych instytucji 1946–1956* [b. pag.] – *Franciszek Barda do Antoniego Słomkowskiego*, Przemyśl, 20 września 1946 r.

[15] AU KUL, *BU Depozyty osób prywatnych, zakonów i innych instytucji 1946–1956* [b. pag.] – *Upoważnienie Rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Antoniego Słomkowskiego*, Lublin, 25 września 1946 r.

[16] AU KUL, *BU Depozyty osób prywatnych, zakonów i innych instytucji 1946–1956* [b. pag.] – *Upoważnienie*, [Lublin], 26 września 1946 r.

[17] AU KUL, *BU Depozyty osób prywatnych, zakonów i innych instytucji 1946–1956* [b. pag.] – *Ministerstwo Oświaty do Biblioteki Narodowej*, Warszawa, 21 stycznia 1947 r. [odpis].

[18] AU KUL, *BU Depozyty osób prywatnych, zakonów i innych instytucji 1946–1956* [b. pag.] – *Upoważnienie Rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Antoniego Słomkowskiego*, Lublin, 27 czerwca 1947 r.

[19] AU KUL, *BU Depozyty osób prywatnych, zakonów i innych instytucji 1946–1956* [b. pag.] – *Franciszek Barda do Antoniego Słomkowskiego*, Przemyśl, 19 września 1947 r.

[20] AU KUL, *BU Depozyty osób prywatnych, zakonów i innych instytucji 1946–1956* [b. pag.] – Bolesław Radomski, *Do Ministerstwa Oświaty Departament Bibliotek*, Lublin, 24 września 1947 r.

[21] *Ibid*.

tomy zwieziono do Biblioteki. Przy przejmowaniu zbiorów nie został sporządzony protokół zdawczo-odbiorczy i woluminy te nigdy nie zostały dokładnie policzone. Do Biblioteki KUL przetransportowano około 30 tys. tomów[22], w tym około 11,5 tys. starych druków[23].

PIERWSZE KSIĘGOZBIORY ZABEZPIECZONE Z TZW. ZIEM ODZYSKANYCH W ZBIORACH BIBLIOTEKI

Największa liczba dzieł, przekazanych Bibliotece w formie depozytu, pochodziła z księgozbiorów zabezpieczonych na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Pod koniec maja 1946 r. rektor KUL Antoni Słomkowski skierował pismo do Ministerstwa Oświaty o przejęcie książek poniemieckich, pozostawionych w bibliotekach w Olsztynie i w województwie olsztyńskim, w gmachu Starostwa Powiatowego w Lubinie, majątku Długie w powiecie szprotawskim, w Kożuchowie oraz innych miejscowościach na terenie Dolnego Śląska. Napływające informacje wskazywały bowiem na występowanie licznych dzieł naukowych proweniencji poniemieckiej, zwłaszcza z zakresu humanistyki, prawa świeckiego i kościelnego, ekonomii i teologii: „Delegat KUL objeżdżał niektóre tereny Dolnego Śląska i stwierdził tam istnienie całych księgozbiorów, których przewiezienie do Zakładów KUL byłoby ze względów naukowych bardzo pożądane"[24]. Kilka dni później, 5 czerwca 1946 r., Ministerstwo wydało upoważnienie do przejęcia książek znajdujących się w majątku Długie. Dnia 15 lipca tego roku delegaci KUL, Mieczysław Żywczyński i S. Szczech, przejęli księgozbiór liczący 5 tys. tomów[25]. Od 1946 r. do stycznia 1948 r. Biblioteka KUL otrzymała depozyt liczący 28 650 tomów, który pochodził z księgozbiorów zabezpieczonych na tzw. Ziemiach Odzyskanych[26]. Z tego do połowy września 1946 r. Ministerstwo Oświaty przekazało ponad połowę, tj. 17 050 tomów[27].

[22] R. Gustaw, W. Nowodworski, *Dwadzieścia lat Biblioteki Uniwersyteckiej KUL (1939–1958)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 1960, t. 1, z. 2, s. 138.

[23] Według ustaleń Marii Kunowskiej z księgozbioru kapituły przemyskiej pochodziło 11 775 woluminów starych druków – M. Kunowska, *Sekcja Starych Druków*, [w:] *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1918–1970*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 1971, t. 23, s. 149.

[24] AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Antoni Słomkowski do Ministerstwa Oświaty*, Lublin, 31 maja 1946 r. Przedstawiciel Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie wyszukiwał książki w terenie. Między innymi 26 sierpnia 1946 r. otrzymał upoważnienie Ministerstwa Oświaty do zbadania księgozbioru znajdującego się w piwnicach, pod ruinami domów, w Głogowie – AU KUL, *BU Depozyty osób prywatnych, zakonów i innych instytucji 1946–1956* [b. pag.] – Józef Grycz, *Upoważnienie*, Warszawa, 26 sierpnia 1946 r.

[25] KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Protokół przejęcia książek z Państw. maj. Państwowych Nieruchomości Ziemskich Długie pow. szprotawskiego*.

[26] AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Depozyty Ministerstwa Oświaty, przekazane przez Katolicki Uniwersytet Lubelski Bibliotece Głównej – a pochodzące z księgozbiorów zabezpieczonych na Ziemiach Odzyskanych*.

[27] KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Antoni Słomkowski do Ministerstwa Oświaty*, [Lublin], 13 września 1946 r.

W 1948 r. Biblioteka przejęła 11,6 tys. woluminów ze Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych w Katowicach. Otrzymywała także dzieła z innych zbiornic, w wyniku starań Antoniego Słomkowskiego, który 30 czerwca 1948 r. w liście do Ministerstwa Oświaty napisał:

> W ślad za pismem z dnia 9 czerwca 1948 r. Nr 890/48/R Rektorat Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego prosi uprzejmie Ministerstwo Oświaty o nieograniczenie się przy przydzieleniu Uniwersytetowi książek ze zbiornic księgozbiorów zabezpieczonych do wskazanych w powyższym piśmie zbiornic w Katowicach i Bytomiu[28], ale o przydzielenie również z zapasów innych zbiornic znajdujących się na terenie państwa. Rektorat nadmienia, że jest w możności odbierać z całym możliwym pośpiechem przydzielone Uniwersytetowi partie książek[29].

Prośba przyniosła pozytywny skutek. Ministerstwo Oświaty poinformowało, że przekazuje książki z zakresu humanistyki zabezpieczone w zbiornicach w Katowicach, Szczecinie oraz Gdańsku[30]. Jednak z nadsyłanych do Biblioteki informacji ze Szczecina i Krakowa wynikało, że niewiele cennych tomów pozostało w instytucjach podlegających bezpośrednio Ministerstwu Oświaty. Sytuacja ta była w ścisłym związku z faktem zgromadzenia w magazynach zbiornic olbrzymich partii woluminów nieposegregowanych. Odnajdywanie potrzebnych dzieł w stertach książek było zajęciem czasochłonnym, zniechęcającym szybko wysłanników.

Do wyszukiwania książek w katowickiej Zbiornicy rektor w 1948 r. upoważnił dyrektora Biblioteki Andrzeja Wojtkowskiego[31]. Natomiast ks. Eugeniusz Tomaszewski otrzymał zgodę do działania w imieniu Uniwersytetu w sprawie przejęcia książek zabezpieczonych w zbiornicach Ministerstwa Oświaty we Wrocławiu i Chojnowie[32]. Obszar Dolnego Śląska obfitował w księgozbiory proweniencji poniemieckiej. Zostały one w znacznej części zabezpieczone i przewiezione do Wrocławia, o czym osobiście przekonał się Wojtkowski[33].

---

[28] Zbiornica Księgozbiorów Zabezpieczonych w Katowicach posiadała główny magazyn w Bytomiu. W dokumencie mowa jest o jednej Zbiornicy.

[29] AU KUL, *BU KUL Korespondencja w sprawie książek za lata 1944–1952* [b. pag.] – *Antoni Słomkowski do Ministerstwa Oświaty*, [Lublin], 30 czerwca 1948 r.

[30] AU KUL, *BU KUL Korespondencja w sprawie książek za lata 1944–1952* [b. pag.] – *Ministerstwo Oświaty do Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie*, Warszawa, 30 lipca 1948 r.

[31] AU KUL, *BU KUL Korespondencja w sprawie książek za lata 1944–1952* [b. pag.] – *Upoważnienie dla Andrzeja Wojtkowskiego*, [Lublin], 13 września 1948 r.

[32] W Chojnowie znajdowała się filia Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych we Wrocławiu.

[33] „Wyruszając w sprawach moich naukowych do Krakowa oraz na Zjazd Historyków do Wrocławia, gdzie reprezentowałem Towarzystwo Naukowe KUL, otrzymałem od Waszej Magnificencji upoważnienie do zbiornic książek Ministerstwa Oświaty w Krakowie, Wrocławiu, Bytomiu, Katowicach. Natomiast w Sortowni Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu wybrałem większą ilość czasopism niemieckich i dzieł naukowych, głównie z zakresu pedagogii oraz wychowania i szkolnictwa. Na podstawie udzielonego już dawniej przez Ministerstwo Oświaty pozwolenia[,] wybrane czasopisma i książki zostaną przesłane sposobem dotychczasowym, tzn. przy współudziale Ks. Tomaszewskiego. Nadto wybrałem sporo czasopism historycznych, wydawnictw «Göttingische Gelehrte» itp., na które przydziału z Ministerstwa Oświaty nie mamy. Wobec

Procedura otrzymywania dzieł nie była skomplikowana. Ministerstwo Oświaty pisemnie zawiadamiało o przekazaniu Uniwersytetowi książek zabezpieczonych w danej zbiornicy. W sprawie ich przejęcia należało porozumieć się z kierownikiem zbiornicy. Jeden egzemplarz protokołu zdawczo-odbiorczego, z podaniem liczby dzieł, należało przesłać do Ministerstwa. Przydział winien być podjęty w zasadzie w terminie trzymiesięcznym od daty sporządzenia pisma[34]. W okresie tym woluminy mogły być przekazywane kilkakrotnie. W dokumencie Ministerstwo jedynie ogólnie określało zakres tematyczny książek do zabrania. Wydawało także zezwolenia, podając tylko nazwę zbiornicy, z której Biblioteka mogła otrzymać przydziały, bez określenia liczby książek. Wyszukiwaniem dzieł zajmowali się m.in.: dyrektor Biblioteki, pracownicy Uniwersytetu, a także studenci. Otrzymywano również pomoc od osób zatrudnionych w zbiornicach-segregatorniach.

Tab. 1. Liczba woluminów przekazana przez Ministerstwo Oświaty Bibliotece Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie w latach 1946–1948 z tzw. Ziem Odzyskanych[35]

Data przejęcia	Miejsce przejęcia	Liczba woluminów
15.07.1946 r.	Państwowy Majątek Długie, pow. szprotawski	5 000
15.07.1946 r.	Kożuchów, woj. wrocławskie	1 550
18.07.1946 r.	Urząd Ziemski Kożuchów	400
18.07.1946 r.	Majątek Zygmuntów Górny, pow. kożuchowski	800

tego Dyrekcja Biblioteki Uniwersyteckiej w Wrocławiu proponuje wymianę wybranych przeze mnie wydawnictw za wydawnictwa naszego Towarzystwa Naukowego, «Biblioteki Uniwersytetu Lubelskiego» i Tow. Wiedzy Chrześcijańskiej. Jeżeli Wasza Magnificencja na tę propozycję się zgadza, upraszam o łaskawe zarządzenie wysłania po 1 egzemplarzu wszystkich wydawnictw naszych wyżej wymienionych pod adresem: Dyrekcja Biblioteki Uniwersyteckiej, Wrocław, ul. Karola Szajnochy. Ekwiwalent, który za to otrzymamy, będzie bardzo cenny. Wśród wybranych przeze mnie czasopism (oczywiście niekompletnych, ale będą dopełniane przez Sortownię Wrocławską w miarę znalezienia ich w stosach jeszcze nieposortowanych) są rzadkie i cenne czasopisma lingwistyczne, jak np. «Zeitschrift fűr vergleichende Sprachwissenschaft» itp. Biblioteka Uniwersytecka w Wrocławiu ma na stosach około półtora miliona tomów książek niemieckich. Sortowanie ich, z braku sił, postępuje bardzo powoli. Książek niesortowalnych i nieskonfrontowanych z katalogiem Biblioteki Uniwersyteckiej nie wolno im wydawać. Celem przyspieszenia sortowania i ułatwiania zainteresowanym wybierani[a] potrzebnych im książek Dyrekcja wymienionej Biblioteki proponuje naszemu Uniwersytetowi opłacanie stałego urzędnika, którego zaangażuje Dyrekcja i któremu co miesiąc będzie płacił pensję wysłannik naszego Uniwersytetu, gdyż odnośna kwota nie może przechodzić przez buchalterię Biblioteki. Chodzi o kwotę ca 9000 zł miesięcznie. Zdaniem podpisanego wydatek ten opłaciłby się Uniwersytetowi, wliczając w to nawet comiesięczny koszt podróży do Wrocławia i kilkudniowego pobytu wszystkich kierowników poszczególnych zakładów po kolei celem wypłacenia pensji pracownikowi i dokonania wyboru książek" – AU KUL, *BU KUL Korespondencja w sprawie książek za lata 1944–1952* [b. pag.] – *Andrzej Wojtkowski do Rektoratu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin, 28 września 1948 r.

[34] Pisma były kierowane pod adresem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego lub Biblioteki KUL.

[35] Tabela zawiera dane dotyczące wyłącznie książek przekazanych przez Ministerstwo Oświaty ze zbiorów zabezpieczonych na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Z tego powodu nie został uwzględniony depozyt przemyski – uwaga R. N.

20.07.1946 r.	Starostwo Powiatowe w Środzie, woj. wrocławskie	1 200
21.07.1946 r.	Starostwo Powiatowe w Lubinie, woj. wrocławskie	8 100
15.01.1948 r.	Zbiornica Księgozbiorów Zabezpieczonych w Katowicach	11 600
	Razem	28 650

Źródło: AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Zestawienie liczbowe książek przekazanych przez Ministerstwo Oświaty Bibliotece Uniwersyteckiej KUL w okresie 1946–1950 r.*[36].

Z ogółem przejętych 28 650 woluminów, Biblioteka przekazała 9956 woluminów (9393 woluminy bibliotekom zakładowym KUL, 124 woluminy Bibliotece Zakładu Weterynarii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 439 woluminów Towarzystwu Ludoznawczemu w Lublinie). Tak więc w 1948 r. pozostały 18 694 woluminy[37].

Pozyskiwanie książek miało ogromny wpływ na powiększanie zbiorów bibliotecznych. Księgozbiór Biblioteki 1 stycznia 1946 r. wynosił 60 386 tomów, rok później 65 023 tomy, a 31 grudnia 1947 r. 68 835 tomów[38]. Z przedstawionych danych wynika, że w okresie 3 lat wzrósł nieznacznie, zaledwie o kilka tysięcy tomów[39]. Sytuacja ta uległa radykalnej zmianie w wyniku napływu dziesiątek tysięcy woluminów pochodzących z księgozbiorów zabezpieczonych. Biblioteka 30 września 1948 r. liczyła już 93 524 tomy skatalogowanych druków, w tym 71 419 tomów nieperiodycznych oraz 22 105 tomów periodycznych[40]. Depozyty Ministerstwa Oświaty pochodzące z księgozbiorów zabezpieczonych wynosiły ponad 28 tys. tomów[41]. Obejmowały one pozycje przede wszystkim z zakresu germanistyki, historii, prawa i ekonomii, teologii, pedagogiki oraz historii sztuki. Ponadto Ministerstwo przekazało półtora wagona książek z Przemyśla. W budynku Biblioteki zaczęło brakować miejsca do składowania książek. W korytarzu zmagazynowany został depozyt Biblioteki im. Łopacińskiego w Lublinie, liczący około 20 tys. tomów, pochodzący z księgozbioru Gimnazjum im. Staszica. Łącznie z depozytami ministerialnymi Biblioteka liczyła, na początku lat 50. ok. 150 tys. tomów skatalogowanych i nieskatalogowanych[42]. Z powodu braku miejsca oraz półek znaczna część depozytów i dubletów złożona była na stosach.

---

36 Dokument zawiera wyłącznie informacje z lat 1946–1948 – uwaga R. N.

37 AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Zestawienie liczbowe książek przekazanych przez Ministerstwo Oświaty Bibliotece Uniwersyteckiej KUL w okresie 1946–1950 r.*

38 AU KUL, *Biblioteka Uniwersytecka. Korespondencja z ministerstwami 1946–1952* [b. pag.] – *Kwestionariusz sprawozdawczo-statystyczny dla bibliotek za rok 1947*, Lublin, 7 kwietnia 1948 r.

Nie uwzględniono kilkudziesięciu tysięcy tomów przekazanych przez Ministerstwo Oświaty w latach 1946–1947, w tym depozytu przemyskiego. Dzieła zabezpieczone nie były wówczas zinwentaryzowane i skatalogowane – uwaga R. N.

39 Księgozbiór był mniejszy niż przed wybuchem II wojny światowej. 1 września 1939 r. liczył 77 821 woluminów i 2775 jednostek zbiorów specjalnych.

40 AU KUL, *Biblioteka Uniwersytecka. Korespondencja z ministerstwami 1946–1952* [b. pag.] – *Książki ze zbiornic księgozbiorów zabezpieczonych na Ziemiach Odzyskanych.*

41 *Ibid.*

42 *Ibid.*

Warto wspomnieć, iż Biblioteka KUL nie była jedyną instytucją w Lublinie zwożącą książki z terenu. Przykładowo Biblioteka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej przejęła w Olsztynie, w październiku 1948 r., 2 księgozbiory poniemieckie, zawierające książki z zakresu filologii klasycznej, prawa oraz podręczniki dla szkół średnich. Dzieła te, w liczbie 7,9 tys. woluminów, zostały w całości oddane w lutym 1949 r. Bibliotece KUL[43]. Uznane zostały bowiem za nieprzydatne dla potrzeb UMCS. Tomy przekazał kierownik Biblioteki Władysław Skoczylas, a przejął je pełniący obowiązki dyrektor Biblioteki KUL Witold Nowodworski. Ministerstwo Oświaty wyraziło zgodę na prowadzenie działań związanych z zabezpieczaniem i przejmowaniem księgozbiorów poniemieckich, na terenie Warmii i Mazur, przez Bibliotekę Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Zadaniem tej instytucji była penetracja terenu, według wykazu punktów zabezpieczenia, zwiezienie księgozbiorów w całości do Lublina i wysegregowanie części dzieł dla Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej z uwzględnieniem potrzeb Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Pozostała część przetransportowanych tomów pozostawała do dyspozycji Ministerstwa Oświaty[44].

PRZEKAZYWANIE DZIEŁ W LATACH 50. UBIEGŁEGO WIEKU

Księgozbiory zabezpieczone, w latach 50. były przekazywane do Lublina zwłaszcza w wyniku skutecznych starań czynionych przez Romualda Gustawa, od 1 sierpnia 1950 r. dyrektora Biblioteki[45]. Już miesiąc później, 5 września 1950 r., z magazynów katowickiej Zbiornicy, osobiście odebrał 9962 tomy, w tym starych druków z zakresu teologii 1987 tomów[46].

Jeszcze tego samego roku, 6 grudnia 1950 r., Ministerstwo Oświaty poinformowało o przekazaniu Bibliotece książek i czasopism poniemieckich z zakresu piśmiennictwa naukowego zabezpieczonych w zbiornicach w Katowicach oraz we Wrocławiu[47]. Kilkanaście dni później, 21 grudnia, Romuald Gustaw odebrał

[43] AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Władysław Skoczylas do Dyrekcji Archiwum Państwowego w Olsztynie*, Lublin, 29 marca 1950 r.

[44] AU KUL, *BU KUL Korespondencja w sprawie książek za lata 1944–1952* [b. pag.] – *Ministerstwo Oświaty do Biblioteki Uniwersyteckiej M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie*, Warszawa, 7 lutego 1948 r.

W skierowanym piśmie Ministerstwo dodatkowo zachęcało Bibliotekę UMCS do współpracy z Instytutem Zachodnim: „Ze względu na ofertę Instytutu Zachodniego, który rozporządza dużymi środkami, jak i personelem, i pragnie zaspokoić swe potrzeby z tegoż samego terenu, Ministerstwo Oświaty chętnie by widziało współpracę obu tych Instytucji, tym bardziej że zakres potrzeb Instytutu Zachodniego nie zazębia się z potrzebami Lublina".

[45] AU KUL, *Romuald Gustaw, o. A-434* [b. pag.] – Romulad Gustaw, *Życiorys*.

W aktach osobowych Romualda Gustawa nie zostały odnotowane informacje dotyczące księgozbiorów zabezpieczonych.

[46] AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Potwierdzenie odbioru*, Bytom, 5 września 1950 r.

[47] AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Wanda Michalska do Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie*, Warszawa, 6 grudnia 1950 r.

księgozbiór z Bytomia składający się z 6145 tomów, w tym 4744 tomy stanowiło piśmiennictwo naukowe, 1220 tomów inne grupy, a 181 tomów zbiory specjalne[48].

Zdecydowanie większy zbiór został przekazany 20 lutego 1951 r. ze Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych we Wrocławiu[49]. Liczył on aż 49 434 tomy[50]. Dzieł z zakresu religii było 8475 tomów, filozofii – 1720 tomów, księgoznawstwa – 538 tomów, historii – 6552 tomy, filologii – 22 052 tomy, ogólnych – 615 tomów, wychowania – 5797 tomów, sztuki – 820 tomów, *slavica* – 519 tomów, *silesiaca* – 610 tomów, czasopism – 1736 tomów. Trzy dni później, 23 lutego 1951 r. Romuald Gustaw przejął w Bytomiu 11 977 tomów, w tym 1490 tomów starych druków[51]. 21 kwietnia 1951 r. z magazynów Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych w Katowicach zostało przekazanych 10 531 tomów o różnej treści[52]. Natomiast kolejną dużą partię książek z wrocławskiej Zbiornicy, liczącą 21 659 tomów (w tym 19 526 starych druków oraz 68 grafik), oddano w depozyt 28 maja 1951 r.[53]. Książki, transportowane wagonem kolejowym, dotarły do Lublina 7 czerwca tego roku[54].

Z zachowanego w archiwaliach zestawienia wynika, że do 28 maja 1951 r. Biblioteka otrzymała z przydziałów Ministerstwa Oświaty 126 302 woluminy, w tym 23 003 woluminy stanowiły stare druki[55]. Należy stwierdzić, iż w rzeczywistości liczba ta była o kilkadziesiąt tysięcy wyższa. W zestawieniu nie został odnotowany depozyt przemyski czy inne mniejsze księgozbiory, o których wiadomo na podstawie protokołów zdawczo-odbiorczych.

Sześć zbiornic (w: Gdańsku, Krakowie, Poznaniu, Szczecinie, Toruniu i we Wrocławiu) formalnie działało do końca 1949 r. Faktycznie jednak funkcjonowały jeszcze na początku lat 50. Najbardziej wartościowe dzieła pozostałe w magazynach likwidowanych instytucji zwożono do Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych w Katowicach. Przetransportowano również część woluminów uznanych za materiał zbędny, z których kilkaset tysięcy tomów trafiło na przemiał[56]. Od końca 1951 r. do 31 grudnia 1955 r. istniała nadal możliwość pozyskania dzieł z księgozbiorów zabezpieczonych, zmagazynowanych w jednej już tylko Zbiornicy

---

48 AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Potwierdzenie odbioru*, Bytom, 21 grudnia 1950 r. W protokole widnieje data 6 października 1950 r. przekazania w depozyt przez Ministerstwo Oświaty książek. Protokół przekazania nie zawsze oznaczał faktyczne przejęcie książek. Przeszkoda tkwiła m.in. w braku skrzyń do ich zwiezienia – uwaga R. N.

49 AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Potwierdzenie odbioru*, Wrocław, 20 lutego 1951 r.

50 *Ibidem*.

51 AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Potwierdzenie odbioru*, Bytom, 23 lutego 1951 r.

52 AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Potwierdzenie odbioru*, Bytom, 21 kwietnia 1951 r.

53 AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Potwierdzenie odbioru*, Wrocław, 28 maja 1951 r.

54 AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego do Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych we Wrocławiu*, Lublin, 7 czerwca 1951 r.

55 AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Stan liczbowy zbiorów otrzymanych z przydziału Ministerstwa Oświaty*.

56 A. Dróżdż, *Działalność katowickiej Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych na Górnym Śląsku w latach 1947–1955*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka" 2012, nr 2, s. 81–100.

w Katowicach, podlegającej Ministerstwu Kultury i Sztuki. Dyrektor Biblioteki Romuald Gustaw do końca funkcjonowania katowickiej Zbiornicy otrzymywał z niej ministerialne przydziały. Liczba tomów przejętych w depozyt przez Bibliotekę KUL ze Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych w Katowicach od 13 lutego do 27 września 1952 r. wynosiła 22 147 tomów[57]. W następnych 3 latach była zdecydowanie niższa, rocznie sięgała do kilku tysięcy tomów. Oddawanie w depozyt mniejszej liczby dzieł wynikało z faktu występowania już niewielkiej liczby pozycji uznanych za przydatne dla potrzeb Uniwersytetu. Ponadto w Bibliotece, podobnie jak w wielu innych instytucjach naukowych, wystąpił problem związany z drukami zbędnymi i makulaturą, pochodzącą z różnych księgozbiorów zabezpieczonych, głównie zwiezionych przed 1949 r., bez wcześniejszej segregacji tomów.

Tab. 2. Wpływy akcesyjne dzieł do Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie w latach 1950–1955 (liczba woluminów)

Źródło wpływu	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Kupno	2 062	2 950	2 776	4 479	2 556	1 504
Wymiana	366	309	545	629	1 605	4 913
Dary	9 651	4 367	4 736	4 277	4 221	2 932
Przydziały	**16 107**	**93 640**	**22 147**	**2 295**	**4 660**	**1 741**
Razem	28 186	101 266	30 204	11 680	13 042	11 090

Źródło: R. Gustaw, W. Nowodworski, *Dwadzieścia lat Biblioteki Uniwersyteckiej KUL (1939–1958)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 1960, t. 1, z. 2, s. 143.

W latach 1950–1955 najwięcej dzieł zabezpieczonych wpłynęło w 1951 r., ponad 90 tys. woluminów. Na pierwsze 3 lata tego okresu przypada największa liczba przydziałów państwowych. Z obliczeń Romualda Gustawa i Witolda Nowodworskiego wynika, że wynosiły one w 1950 r. – 57,1%, w 1951 r. – 92,5%, w 1952 r. – 73,3% przyrostu księgozbioru[58]. A więc plasowały się niezwykle wysoko.

Dane dotyczące przydziałów są niższe, niż to wynika z przeprowadzonych badań. Część otrzymanych książek Biblioteka przekazywała bibliotekom zakładowym i innym instytucjom. Nie były one ujmowane w statystykach Biblioteki Głównej[59]. W skali kraju dzieła o treści religijnej kierowane były przede wszyst-

[57] AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Zestawienie liczbowe książek przekazanych przez Ministerstwo Oświaty Bibliotece KUL w okresie 5 IX 1950–1952*.

W 1952 r. książki były przekazywane z katowickiej Zbiornicy decyzją Centralnego Zarządu Bibliotek Ministerstwa Kultury i Sztuki, nie Ministerstwa Oświaty – uwaga R. N.

[58] R. Gustaw, W. Nowodworski, *Dwadzieścia lat Biblioteki Uniwersyteckiej KUL (1939–1958)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 1960, t. 1, z. 2, s. 143.

[59] Przykładowo J. Grycz, pod koniec września 1948 r., w liście skierowanym do opactwa benedyktynów w Tyńcu zawiadamiał o przydzieleniu lubelskiej Bibliotece, przez Ministerstwo Oświaty, większej liczby książek, wśród których, jak przypuszczał, były dublety. Sugerował skierować pismo, „by tak w zakresie bieżących przydziałów jak i w przyszłości KUL brał pod uwagę potrzeby Opactwa" – AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Józef Grycz do opactwa oo. Benedyktynów w Tyńcu*, Warszawa, 27 września 1948 r.

kim do Biblioteki KUL. W okresie nasilonej sowietyzacji instytucja otrzymywała nadal przydziały państwowe. Wprowadzanie wzorów radzieckich w bibliotekach państwowych sprawiło, że drastycznie zmalało zainteresowanie książkami o treści religijnej. Tę lukę wykorzystała Biblioteka, skutecznie zabiegając o ich pozyskanie.

Pół roku po zakończeniu pracy ostatniej ze zbiornic Biblioteka przejęła fragment cennego księgozbioru zabezpieczonego Schaffgotschów w Cieplicach. Starania o otrzymanie dzieł Romuald Gustaw prowadził od 1955 r. Dyrektor 8 marca tego roku skierował pismo do Ministerstwa Kultury i Sztuki o przydzielenie pozycji z zakresu religii oraz teologii[60]. Argumentował, iż dla Biblioteki stanowiącej ośrodek piśmiennictwa religijnego polskiego oraz zagranicznego, książki te mają duże znaczenie. Ministerstwo zdecydowało się udzielić odpowiedzi najwcześniej we wrześniu 1955 r., po przebadaniu pozostałej części księgozbioru przez Bibliotekę Narodową[61].

W rezultacie podjętych czynności 12 maja 1956 r. kustosz Biblioteki Narodowej Bogdan Horodyski wydał w Cieplicach Romualdowi Gustawowi 2424 woluminy[62]. Dzieła zapakowane do 50 skrzyń pozostawiono na miejscu, do czasu dowiezienia brakujących kolejnych skrzyń i przekazania pozostałej części wydzielonego księgozbioru. Dnia 20 czerwca 1956 r. Romuald Gustaw przejął w Cieplicach w sumie 5785 woluminów z biblioteki Schaffgotschów[63]. Przekazanie nastąpiło na podstawie zezwolenia Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz upoważnienia Dyrekcji Biblioteki Narodowej z 9 maja 1956 r. Przez 3 dni, od 18 do 20 czerwca, pracownicy: Ignacy Bugdoł, Antoni Kubica i Andrzej Kowanda pakowali książki, znosili je, przewozili oraz ładowali do wagonu[64]. Tomy, zapakowane ogółem do 123 skrzyń, zostały przewiezione do Lublina.

ZAKOŃCZENIE

Dzieła zabezpieczone, przekazane przez władze państwowe w latach 1946–1956, miały decydujący wpływ na powiększenie zbiorów Biblioteki KUL.

Przypuszczenia Józefa Grycza okazały się słuszne. Biblioteka przekazywała dzieła innym instytucjom.

[60] AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Romuald Gustaw do Ministerstwa Kultury i Sztuki*, Lublin, 8 marca 1955 r.

Szerzej o Bibliotece Schaffgotschów zob. B. Zezula, *Z dolnośląskich Cieplic do Lublina. Historia rozproszonej biblioteki rodowej Schaffgotschów*, [w:] *Kultura, historia, książka. Zbiór studiów*, red. A. Dymmel, B. Rejakowa, Lublin 2012, s. 259–273. Zob. także R. Nowicki, *Zabezpieczanie księgozbiorów po II wojnie światowej w Polsce*, „Napis" 2005, Seria XI, s. 285–286.

[61] AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *F. Bursowa do Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Warszawa, 12 kwietnia 1955 r.

[62] AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Potwierdzenie przejęcia*, Cieplice, 12 maja 1956 r.

[63] AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Potwierdzenie przejęcia*, Cieplice, 20 czerwca 1956 r.

[64] AU KUL, *BU Depozyty 1944–1962* [b. pag.] – *Protokół*, Lublin, 26 czerwca 1956 r.

Przyczyniły się one do częściowego zrekompensowania strat okresu II wojny światowej oraz szybkiego wzrostu liczbowego księgozbioru. Było to możliwe w wyniku pozyskania licznych materiałów bibliotecznych, głównie poniemieckiej proweniencji, zmagazynowanych zwłaszcza w 2 zbiornicach: wrocławskiej i katowickiej, z których pochodziło około 150 tys. tomów. Ogromną wartość posiadał również trzydziestotysięczny depozyt przemyski oraz kilkutysięczny fragment księgozbioru Schaffgotschów z Cieplic. Do Lublina przetransportowano ogółem kilkadziesiąt tysięcy starych druków[65]. Pod koniec lat 50. Julian Wojtkowski z satysfakcją stwierdził:

> Księgozbiór jest niezmiernie cenny i doskonale skompletowany przez entuzjastę książki o. Romualda Gustawa z zakonu bernardynów. Jego energii KUL zawdzięcza wspaniale urządzoną bibliotekę podręczną, zaopatrzoną w najnowsze encyklopedie, bibliografie, słowniki i podstawowe dzieła ze wszystkich dziedzin wiedzy z całego świata. Zbiór czasopism teologicznych i humanistycznych jest naprawdę jedyny w Polsce, a na pewno lepszy od niejednego zbioru tego rodzaju w uczelniach zagranicznych[66].

Biblioteka stanowiła najlepszy warsztat pracy naukowej, z zakresu religioznawstwa oraz teologii, w skali całego kraju. Wyjątkowa w tym zasługa rektora Uczelni Antoniego Słomkowskiego oraz dyrektorów Biblioteki: Andrzeja Wojtkowskiego i Romualda Gustawa[67]. W wyniku ich starań, w ojczyźnie poddanej zniewoleniu,

---

[65] Z przydziałów Ministerstwa Oświaty oraz Ministerstwa Kultury i Sztuki tylko w latach 1950–1956 pochodziło 29 785 woluminów starych druków – M. Kunowska, *Sekcja Starych Druków*, [w:] *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1918–1970*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 1971, t. 23, s. 150.

[66] Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie, J. Wojtkowski, *Z ostatnich 15 lat życia KUL [Prelekcja wygłoszona w Olsztynie w czerwcu 1959 r.]*, rkps 153, k. 5.

[67] Zwłaszcza działalność Romualda Gustawa miała wyjątkowo duże znaczenie dla Biblioteki: „Już z chwilą objęcia funkcji dyrektora przez o. R. Gustawa OFM (sierpień 1950 r.) opracowane zostały w głównych zarysach wytyczne polityki gromadzenia zbiorów. Właśnie w latach 1948–1953 nadarzyła się wyjątkowo korzystna okazja pozyskania wielu nowych pozycji. W tych latach Ministerstwo Oświaty nieodpłatnie przyznało Bibliotece Uniwersyteckiej KUL ok. 130 tys. wol. z magazynów tzw. Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych. Była to cyfra, która o 100% powiększyła ówczesne zasoby Biblioteki. Wśród książek wybieranych i przywiezionych z wymienionych magazynów przez formalnie jeszcze nie pracującego wtedy w Bibliotece o. R. Gustawa znalazły się w zbiorach źródłowe pozycje dotyczące historii Kościoła na Ziemiach Odzyskanych oraz wiele innych tytułów książek i czasopism naukowych, a wśród nich liczne teologiczne starodruki. Wobec tysięcy możliwych do uzyskania z tego źródła książek tym bardziej palącym problemem było określenie i sprecyzowanie profilu gromadzenia Biblioteki Uniwersyteckiej KUL. W tym celu postanowiono także nawiązać kontakt z profesorami Uniwersytetu, aby zgłaszali do Biblioteki swoje dezyderaty, opinie, wnioski. Jakkolwiek odzew ze strony profesorów był minimalny, coraz jaśniej został skrystalizowany w latach pięćdziesiątych kierunek gromadzenia zbiorów oraz zakres jego specjalizacji. Biblioteka Uniwersytecka KUL, niezależnie od gromadzenia najnowszych wydawnictw polskich i obcych o charakterze ogólnoinformacyjnym oraz głównie z dziedziny teologii, filozofii i humanistyki na potrzeby naukowo-dydaktyczne Uniwersytetu, przyjęła na siebie obowiązek prowadzenia pełnej dokumentacji polskiego piśmiennictwa religijnego i religioznawczego" – W. Michalski, *Oddział gromadzenia i uzupełniania zbiorów w latach*

księgozbiór zyskał niezwykle cenne dokumenty piśmiennicze. Ocalili oni przed fizycznym zniszczeniem co najmniej dziesiątki tysięcy książek. Uznane bowiem za zbędne, dzieła o treści religijnej skazane były na przemiał. Przeprowadzone wstępne badania nie wyczerpują podjętego tematu. Wynika z nich, iż zbiory zabezpieczone miały ogromne znaczenie dla odbudowy i wzrostu księgozbioru Biblioteki KUL, która stała się, ze względu na specyfikę zbiorów, placówką wyjątkową w powojennej Polsce.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Uniwersyteckie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie

Biblioteka Uniwersytecka. Korespondencja z ministerstwami 1946–1952.
Biblioteka Uniwersytecka. Korespondencja z ministerstwami 1953–1970.
BU Depozyty osób prywatnych, zakonów i innych instytucji 1946–1956.
BU Depozyty 1944–1962.
BU KUL Korespondencja w sprawie książek za lata 1944–1952.
Romuald Gustaw, o. A-434.

Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie.
Wojtkowski J., *Z ostatnich 15 lat życia KUL [Prelekcja wygłoszona w Olsztynie w czerwcu 1959 r.]*, rkps 153.

Opracowania

Dróżdż A., *Działalność katowickiej Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych na Górnym Śląsku w latach 1947–1955*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka" 2012, nr 2, s. 81–100.
Gustaw R., *Rola i znaczenie Biblioteki*, [w:] *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1918–1970*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 1971, t. 23, s. 21–29.
Gustaw R., Nowodworski W., *Dwadzieścia lat Biblioteki Uniwersyteckiej KUL (1939–1958)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 1960, t. 1, z. 2, s. 133–160.
Kunowska M., *Sekcja Starych Druków*, [w:] *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1918–1970*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 1971, t. 23, s. 147–158.
Michalski W., *Oddział Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów w latach 1944–1970*, [w:] *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1918–1970*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 1971, t. 23, s. 69–80.

1944–1970, [w:] *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1918–1970*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 1971, t. 23, s. 72.

Nowicki R., *Działalność Stanisława Sierotwińskiego w latach 1945–1946 jako delegata Ministerstwa Oświaty do zabezpieczania księgozbiorów opuszczonych i porzuconych na Ziemiach Zachodnich*, „Roczniki Biblioteczne" 2006, R. 50, s. 13–44.

Nowicki R., *Powojenna ochrona zbiorów bibliotecznych w Polsce w latach 1944–1955. Wybór źródeł*, Bydgoszcz 2013.

Nowicki R., *Rola Józefa Grycza w powojennej ochronie zbiorów bibliotecznych*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi" 2011, t. 5, s. 89–108.

Nowicki R., *Zabezpieczanie księgozbiorów po II wojnie światowej w Polsce*, „Napis" 2005, Seria XI, s. 277–287.

Styk J., *Archiwum Uniwersyteckie KUL*, [w:] *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1918–1970*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 1971, t. 23, s. 208–212.

Zezula B., *Z dolnośląskich Cieplic do Lublina. Historia rozproszonej biblioteki rodowej Schaffgotschów*, [w:] *Kultura, historia, książka. Zbiór studiów*, red. A. Dymmel, B. Rejakowa, Lublin 2012, s. 259–273.